Скрипник М. І., *Центральний інститут післядипломної педагогічної освіти Університету менеджменту освіти НАПН України (м. Київ)*

ПРАКСЕОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ДОРОСЛИХ

Діалектика двох фундаментальних аспектів дослідження освіти дорослих: створення тезаурусу ідей, концепцій, понятєвого апарату та трансляція знання в праксеологічні структури – представлена через реалізацію проблеми підготовки викладача-андрагога.

Диалектика фундаментальных аспектов исследования образования взрослых: создания тезауруса идей, концепций и трансляция знания в праксеологические структуры – представлена через реализацию проблемы подготовки преподавателя-андрагога.

In the article the author in order the methodological base of andragogics. Dialectics of fundamental aspects of research of formation of adults: creations of the thesaurus of ideas, concepts and translation knowledge in the practical structures - it is presented through realisation of a problem of preparation of the teacher-andragoga.

Постановка проблеми. Становлення суспільства знань вимагає від освіти безперервності. Останнє стає імперативом, від реалізації настанов якого залежить майбутнє людства в цілому й перспектива розвитку національно організованих соціумів. Для України безперервна освіта стає шансом перейти від моделі наздоганяючої модернізації до радикального оновлення суспільства через підвищення якості освітніх послуг і, відповідно, зростання людського капіталу. Навчання дорослих у системі безперервної освіти потребує глибокого та всебічного наукового обґрунтування. Серед питань, які вимагають теоретичної рефлексії, найбільш значущими у вітчизняному контексті є питання вивчення педагогічної діяльності з точки зору оптимальності її існування.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. Праксеологія як «наука про ефективну діяльність» [12] пройшла довгий шлях від осмислення правил ефективних дій, які обговорювалися епізодично в етичних, методологічних, економічних творах різних часів, до першого твору, присвяченого праксеологічній проблематиці - "Практичні нариси" (1913) (автор: Т.Котарбінський). Систематично ця проблематика була представлена лише в 1955 р. в узагальнюючій праці Т.Котарбінського «Трактат про добру роботу» [3]. Сьогодні праксеологічний підхід, який досліджує людську діяльність з точки зору раціональності, оптимальності її існування, активно використовується в педагогіці. Зокрема, І.Колєснікова, Є.Тітова досліджують основи педагогічної парксеології [2], Н.Авалуєва застосовує праксеологічний підхід до визначення понять результативність та ефективність виховної роботи [1], Є. Михайлова пропонує вивчати на праксеологічних засадах дослідницьку діяльність педагога [9]. Аналіз теорії та практики навчання дорослих засвідчує, що дотепер андрагогіка не відреагувала на праксеологічний підхід, що породжує низку протиріч, зокрема: між соціальним замовленням суспільства на особистість професіонала та його теоретико-практичною підготовкою; між об'єктивними потребами особистості та декларативністю неперервного особистісно орієнтованого навчання; між традиційною методикою навчання та сучасними вимогами до особистості професіонала.

Мета цієї статті – викласти суть парадигмальних засад андрагогіки й продемонструвати на прикладі праксеологічної (практичної) складової навчання дорослих, як вони реалізовуються.

Основні завдання. У першій частині тлумачимо компендіум андрагогіки через діалектичну єдність чотирьох основних підсистем: буттєвої, ціннісної, пізнавальної та праксеологічної (практичної). У другій частині здійснюємо пошук відповідей на ключові праксеологічні запитання: як розробляти зміст післядипломної освіти; як проектувати новітні педагогічні технології навчання дорослих; як підготувати викладачів–андрагогів. Методологічним орієнтиром запропонованих автором концептів практичної андрагогіки є антропологічне знання про людину як суб'єкта освітнього процесу [15; 16].

Виклад основного матеріалу дослідження. Визначення парадигмального

ядра, що орієнтує освітню науку й практику, є базовим питанням. Хоча ґенеза студійованої проблеми охоплює щонайменше три останні десятиліття, звернемося переважно до запитів і рішень, зумовлених нашою сьогоднішньою ситуацією, зокрема станом методології педагогічної реальності. Аналіз публікацій із проблеми методології педагогіки засвідчує, що у дослідженні «педагогічної реальності» вчені визначають три основні парадигми: *феноменологічна* як метод пізнання, що вивчає систему різноманітних і різнорівневих феноменів, представлених у безпосередньому чуттєвому досвіді педагога; *міфологічна* – результат міфологічного конструювання педагогічної реальності через міфологічні концепти, міфологеми й власне міфи; *предметна* як конструювання специфічної науково-педагогічної реальності, тобто предметної реальності науки [13]. Таке розуміння методологічних орієнтирів педагогічної реальності виходить із історичної традиції трактування педагогіки як мистецтва (К.Д.Ушинський, П.В.Сімонов, І.І.Логвінов). Боронячи засади іншого підходу: розуміння педагогіки як науки, – висунемо лише одне твердження на доказ цього. Наука – сфера пізнавальної діяльності, яка базується на допущенні існування реального, незалежного від суб'єкта пізнання світу, всі процеси якого підпорядковані закономірностям, доступним пізнанню за допомогою відчуттів і мислення. Тобто «наука» містить як дійсне (реальність, що спостерігається і досліджується), так і майбутнє (суму перевірених систематизованих знань, представлених у поняттях, категоріях тощо). Педагогіка реалізує ті ж функції, що й всі інші науки: опис, пояснення та передбачення явищ учасника дій, який вивчається. Разом з тим, у педагогіці поєднано дві особливі функції, які в інших науках, як правило, розділено: науково-теоретична та конструктивно-технічна (нормативна, регулятивна). Як наслідок, педагогічна наука й педагогічна практика – головна та єдина проблема методології педагогіки [4].

Інший підхід до визначення парадигмальних засад розвитку освітньої практики, що ґрунтується на принципах і закономірностях наукового пізнання, репрезентовано в галузевій освіті [11]. Оберігаючи наукову плюральність і вимогу сучасного наукового пізнання – «розмаїття багатоманіття» – та поважаючи зазначені позиції й ретельно аналізуючи їх, визначимо сучасну парадигму андрагогіки – філософсько-методологічну основу для розвитку системи післядипломної освіти як інституції, що реалізує основні ідеї цієї науки. За змістом сучасну парадигму андрагогіки як систему можна представити через діалектичну єдність чотирьох основних підсистем: *буттєвої, ціннісної, пізнавальної та практичної*, кожна з яких визначає окремий напрям дослідження.

Зокрема, *буттєва* складова парадигми андрагогіки включає: аналіз широкого соціокультурного середовища, в якому існують соціально-педагогічні інституції, що реалізують системні закономірності, принципи навчання дорослої людини; історико-генетичне дослідження впливу на функціонування освіти дорослих таких сутнісних чинників, як держава, громадські інституції в суспільстві, культура, наука, техніка, мистецтво, професійні об'єднання тощо.

Пріоритетними напрямами розвитку буттєвої підсистеми сучасної парадигми андрагогіки є: взаємодія і взаємозумовленість парадигми теорії навчання дорослих із розвитком системи післядипломної освіти; ґрунтовне осмислення статусу системи післядипломної освіти в сучасному українському суспільстві як взаємозумовленість методологічних засад розвитку суспільства та теорії навчання дорослих; усвідомлення важливості якості післядипломної освіти в забезпеченні еволюційного розвитку суспільства; переосмислення місця та ролі післядипломної освіти в сучасній культурі та професійній освіті; взаємодія системи післядипломної освіти з іншими системами, її вплив на розвиток науки й техніки, сучасного науково-технічного прогресу, культури.

Ціннісна складова парадигми андрагогіки включає розвідки духовно-ціннісних аспектів людського виміру системи післядипломної освіти та професійної діяльності особистості й пов'язана з визначенням цільових орієнтирів: ідеали, норми, цінності, смисли духовного світу особистості професіонала. Ця підсистема сучасної парадигми

андрагогіки включає в себе розробку таких пріоритетів: матрицю цільових смислів особистості професіонала; ціннісність буття особистості професіонала, ціннісні засади його розвитку та саморозвитку в соціокультурному середовищі; модель професіональної діяльності фахівця; діагностичне цілепокладання в практиці навчання дорослого; гуманізація та гуманітаризація післядипломної освіти професіонала; перспективи сучасної системи післядипломної освіти.

Гносеологічне, логіко-методологічне обґрунтування предмета, методологічного інструментарію андрагогіки, визначення категорійно-понятійного апарату парадигмальних засад сучасної концепції післядипломної освіти складає *пізнавальну* підсистему парадигми андрагогіки.

Пріоритетними завданнями у цьому контексті стають: аналіз наук, дисциплін та інтегративних підходів, що мають стати підґрунтям для розробки методологічних засад андрагогіки; розв'язання проблеми виділення спеціальної наукової галузі в освітніх дослідженнях стосовно андрагогіки; обґрунтування предметного поля андрагогіки, розробки її специфічного понятійного апарату; розробка методології інноваційної трансформації післядипломної освіти: закономірностей, тенденцій, принципів, методів.

Практична (праксеологічна) складова парадигмальних засад сучасної андрагогіки переводить буттєву, пізнавальну та ціннісну підсистему на рівень практичного проектування та втілення інноваційних освітніх систем навчання дорослих. Ця підсистема включає в себе: розробку змісту післядипломної професійної освіти; запровадження новітніх педагогічних технологій навчання дорослих; інформатизацію післядипломної освіти; матеріально-технічне й навчально-методичне забезпечення післядипломної професійної освіти; підготовка викладачів–андрагогів.

Особливий поштовх розвитку андрагогіки надає праксеологічний підхід, засадничі принципи якого сформовані ще в XX ст. в ідеях оптимальної організації діяльності Т.Котарбінського, продовжені «філософією дії», парадигмою «прагматизму-іструменталізму» Ф.Тейлора, Г.Форса, А.Файоля, С.Томпсона, Дж. Міда, тектологією О.О.Богданова та ін. Праксеологія андрагогіки якраз й ілюструє взаємодію й нероздільність згаданих вище функцій: науково-теоретичної та конструктивно-технічної (нормативної, регулятивної). На сьогодні єдиної точки зору щодо визначення предметного змісту праксеології в андрагогічних дослідженнях немає. Вагомим для теоретиків і практиків є розуміння праксеології з точки зору забезпечення подальшої успішної професійної діяльності спеціаліста [7]. В цілому поділяємо цю точку зору, але потрібно розуміти, що необхідно вести мову не про «статику» успіху, одномоментне досягнення мети, а про усталену тенденцію успішної професійної поведінки. Інакше кажучи, статика успіху в практичній діяльності професіонала – відносна, бо нерозривно поєднується з динамікою. Отож більш аргументованим є розуміння праксеологічного підходу в андрагогіці через *доцільну* організацію діяльності професіонала, що забезпечує успішність розвитку особистості, раціональне задоволення особистісних потреб професіонала.

Андрагогіка стане ефективною системою в її практичних показниках навчання дорослих, доступною та відкритою відносно запитів та інтересів особистості, гнучкою, варіативною, орієнтованою на потреби суспільства й держави в творчих, ініціативних, гармонійно розвинених особистостях в нових умовах, якщо:

- в основу розуміння змісту та технологій навчання дорослих покласти освітньо-інституційні принципи та принципи розвитку знань про закономірності формування креативності особистості професіонала;
- при проектуванні змісту навчальних програм для дорослих враховувати аксіологічну, технологічну й кваліметричну домінанту, забезпечувати пріоритет їх фундаментальності та випереджуючої спрямованості;
- при проектуванні технологій навчання враховувати історію становлення і розвитку цього поняття, аналізувати об'єктивний зарубіжний досвід використання технологій навчання дорослих, проектування здійснювати через систему суб'єктно-суб'єктних відносин (викладач-андрагог та фахівець);

- результатом і головною метою проектованих технологій навчання дорослих стане сформована фахівцем власна стратегія поведінки як послідовне осмислення світу, в ході якого розвиваються творчі можливості особистості;
- створити навчально-програмну документацію системного характеру як базовий елемент андрагогічної системи, що надасть можливість реалізувати різноманітні освітні програми для дорослих і моделі їхнього навчання;
- підготувати викладачів-андрагогів, здатних оптимально поєднувати історично сформовані національні традиції та інноваційний досвід навчання дорослих у зарубіжних країнах.

Перший блок окреслених умов можна визначити як *методологічний.* Під терміном «методологія» розуміємо «вчення про структуру, логічну організацію, методи і засоби діяльності. У такому розумінні методологія утворює необхідний компонент будь-якої діяльності, оскільки остання стає предметом усвідомлення, навчання і раціоналізації» [15, с. 31].

Другий блок визначених умов розуміється як *технологічний.* Проектуючи зміст і технології навчання дорослих доцільно керуватися принципами, що згруповано: в освітньо-інституційні та розвитку знань про закономірності формування креативності особистості фахівця. У перший блок принципів входять такі:

- *неперервність освіти* відносно особистості фахівця, що розуміється як сумісність і підпорядкованість всіх рівнів професійної освіти, де відбувається в умовах соціального онтогенезу розвиток креативності професіонала;
- *інваріантність і циклічність* розвитку та функціонування системи освіти дорослих, що дозволяє диверсифікувати освітні програми з врахуванням суб'єктивних і об'єктивних факторів;
- *нерівномірність розвитку* підсистем освіти дорослих, що пов'язано з гетерохронією системи на різних рівнях: макро-, мезо-, мікро.

До другого блоку увійшли принципи розвитку знань про закономірності формування креативності особистості фахівця:

- *гуманітаризації* як подолання технократичної асиметрії змісту навчання;
- *дуальності,* або креативно-стереотипний, що передбачає врахування специфіки ліво-правопівкульних домінант у розвитку особистості;
- *проблемності,* як репрезентація імперативу інтелектуально-логічного пошуку через аналіз, обґрунтування, пояснення, виділення головного, синтез, класифікацію тощо;
- *діалогічності* – перебудови культури пізнання у контекст «суб'єкт –суб'єктних відносин» як пізнавального середовища пошуку істини;
- *різноманітності,* що пов'язана зі збереженням певної цілісності, гомеостазу розвитку особистості, виступає вимогою балансу між системою навчальних прийомів, зовнішнім середовищем та осмислено-діяльнісною здатністю особистості фахівця розв'язувати професійні завдання.

І найголовніший *блок – особистісний.* Сьогодні все чіткіше окреслюється невідповідність між зростаючими запитами дорослої людини та готовністю викладачів створити умови для безперервного розвитку особистості. До викладача-андрагога суспільство формулює особливі вимоги: він має бути не лише спеціалістом високого рівня, відповідати профілю і спеціалізації, але й забезпечувати в навчальному процесі варіативність змісту; проектувати індивідуальні освітні траєкторії розвитку дорослої людини; формувати культурологічні компетенції професіонала; створювати інтерактивне, діяльнісне, проектно-дослідницьке середовище шляхом використання різноманітних комунікативних методів. Підготовка викладачів-андрагогів може бути реалізована не лише на основі системної роботи інститутів післядипломної освіти. Це, насамперед, передбачає введення в Класифікатор професій посади - «Викладач-андрагог» із подальшою підготовкою у ВНЗ III - IVр. акр.

Висновки та перспективи. Домінантним у розвитку праксеологічного підходу до навчання дорослих на сьогодні є: еволюція змісту та практичних форм навчання дорослої людини в напрямі антропоцентризму; модернізація соціального статусу інституцій, де здійснюється навчання дорослих як не лише адміністративних одиниць, а й соціокультурних співтовариств; введення в

Класифікатор професій посади «викладач-андрагог», що не лише підвищить соціокультурний статус інститутів післядипломної освіти, а й адаптує навчання до особливостей дорослого.

Література

1. Авалуева Н.Б. Праксеологический подход к пониманию результативности и эффективности воспитательной деятельности / Воспитание. Научные дискуссии и исследования: Сб. науч. тр./Под ред. Е.В. Титовой. – СПб.: Издательство РГПУ им. А.И. Герцена, 2005. – С.121-127.

2. Колесникова И.А., Титова Е.В. Педагогическая праксеология. – М.: Изд. центр «Академия», 2005. – 256 с.

3. Котарбинский Т. Трактат о хорошей работе. – М.: Экономика, 1975.

4. Краевский В.В., Бережнова Е.В. Методология педагогики: Новый этап: Учебное пособие для высших учебных заведений. – М., 2006. – 400 с.

5. Кремень В.Г. Людиноцентризм в освіті: сучасний напрям розвитку духовності нації // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 2 (51). – С. 28 – 35.

6. Кремень В.Г. Якісна освіта – сучасні вимоги // Педагогіка і психологія. – 2006. – № 4 (53). – С. 5 – 19.

7. Маралова Е.А. Педагога в постдипломном образовании: праксеологический поход к профессиональному и личностоному развитию// Наука и школа. – 2006. – № 3. – С. 5 – 7.

8. Мацкевич В.В. Подход [электронный ресурс] // Мир словарей. Философский словарь. - URL: http://mirslovarei.com/content_fil/PODXOD-13792.html. - [дата обращения 15.07.2010].

9. Михайлова Е. Н. Исследовательская деятельность как цель и ресурс профессионального саморазвития педагога в концепции пракселогического подхода / Е. Н. Михайлова // Вестник Томского государственного педагогического университета. - Томск, 2009. - Вып. 6 (84). - С. 5-8.

10. Михайлова Е. Н. Праксеологический подход в исследовательской деятельности педагога / Е. Н. Михайлова // Вестник Томского государственного педагогического университета. - Томск, 2006. - Вып. 10 (61). - С. 25-27.

11. Нещадим М.І. Військова освіта України: історія, теорія, методологія, практика: Монографія. – К.: Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2003. – 852 с.

12. Праксеология // Новейший философский словарь / Сост. А.А. Грицанов, 1998.

13. Тюнников Ю., Мазниченко М. Педагогическая реальность: феноменология, мифология, предмет научного исследования // Высшее образования в России. – 2006. – № 10. – С. 121 – 131.

14. Философский словарь / Под ред. И.Т.Фролова. – 6-е изд., перераб. и доп. – М.: Политиздат, 1991. – 560 с.

15. Юдин Э.Г. Системный подход и принцип деятельности. Методологические проблемы современной науки. – М.: Наука, 1979.

16. ЮНЕСКО и развитие образования взрослых // Перспективы. - 1982. - № 1—2. - С. 137—145.